Teologia i Moralność, Volumen 13(2018), numer 2(24)
doi: 10.14746/tim.2018.24.2.15
ORCID: 0000-0003-4391-0437

KRZYSZTOF OLEJNIK
Manchester, Wielka Brytania

Rola wiary w kształtowaniu postawy katolickiej według Augusta kardynała Hlonda

Kardynał August Hlond w czasie posługi pasterskiej niestrudzenie demaskuje zagrożenia odnoszące się do wiary. Jego diagnoza, dotycząca sytuacji religijno-społecznej, łączy się z propozycją rozwiązania zaistniałych problemów, a w konsekwencji zmierza do duchowego odrodzenia narodu. W jego nauczaniu zauważa się konsekwentne formowanie katolików, którzy mając podstawy w życiu modlitewno-sakramentalnym, powinni dążyć do powstrzymania niepokojących zjawisk, takich jak negowanie autorytetu Boga oraz rezygnacja z Jego praw w przestrzeni życia publicznego. Niniejszy artykuł koncentruje się na roli wiary w kształtowaniu postawy katolickiej. Jego źródłem są listy pasterskie, przemówienia i homilie kardynała Augusta Hlonda, prymasa Polski oraz wybrane listy Episkopatu Polski[1].

Należy zauważyć, że wiara jest osobową odpowiedzią na objawienie się Boga i powierzeniem Jemu całego siebie przez okazywanie pełnej uległości rozumu i woli oraz dobrowolnym uznaniem otrzymanego od Niego objawienia (por. KO 5). Poprzez aktywność rozumu i zaangażowanie woli wiara zaznacza swój udział w różnych dziedzinach ludzkiej aktywności. Tym samym przyczynia się do kształtowania określonego stylu poznawania, wartościowania i działania katolika.

Postawa człowieka rodzi się w jego odniesieniu do innej rzeczywistości. Rozumie się przez nią względnie stałe ustosunkowanie, które wyraża się

[1] Niniejszy artykuł czerpie inspiracje z pracy magisterskiej, napisanej przez autora na seminarium z teologii duchowości katolickiej KUL pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Marka Chmielewskiego i obronionej w 2004 roku. Pełny tytuł brzmi: *Rola wiary w kształtowaniu postawy katolickiej. Studium w świetle nauczania Kardynała Augusta Hlonda.*

w gotowości podmiotu do pozytywnych lub negatywnych reakcji intelektualno-poznawczych, emocjonalno-wartościujących i behawioralnych wobec przedmiotu (por. Prężyna 1981, s. 20). Tak rozumiana postawa odznacza się odniesieniem czynnym, które jednak nie jest działaniem. Jest zajęciem stanowiska, a zarazem gotowością do działania wedle zajętego stanowiska (por. Słomka 1991, s. 79; Wojtyła 1972, s. 179). Poszczególne elementy postawy wyznaczają kolejne punkty niniejszego artykułu.

Na podstawie nauczania kardynała Hlonda odkrywamy, co w jego przekonaniu stoi u początku poznania przez człowieka przedmiotu swojego odniesienia – Boga, samego siebie i rzeczywistości ziemskiej.

Intelektualno-poznawcza rola wiary

Troska o zaangażowanie wiernych w sprawy doczesne, z jednoczesnym zachowaniem perspektywy życia wiecznego, skłaniają Augusta Hlonda do przybliżania prawdy o Bogu, która w jego ujęciu odnosi się do tajemnicy królestwa Bożego oraz rozumienia opatrzności Bożej. Według niego historia zbawienia pozwala odkryć w przyjściu Syna Bożego na ziemię początek królestwa Bożego (por. Hlond 1999f, s. 210). W wymiarze czasu spotyka się ono z rzeczywistością Kościoła (por. Pawlak [red.] 1999, s. 224). W przekonaniu prymasa Hlonda otwartość na tajemnicę królestwa Bożego właściwie orientuje życie człowieka i porządkuje w świetle nadprzyrodzonego celu. Ów człowiek, mając świadomość ostatecznego przeznaczenia, intensywniej wykorzystuje swoje twórcze możliwości i efektywniej organizuje doczesność (por. Hlond 1979c, s. 278).

W świetle wiary – uczy August Hlond – dostrzegamy obecność Boga i odkrywamy zarazem, że życie doczesne jest pielgrzymowaniem ku wieczności (por. Hlond 1979c, s. 278). W tajemnicy działania opatrzności Bożej przyszłość staje się bardziej czytelna, a doświadczane cierpienie znajduje uzasadnienie. Konsekwencją podjęcia planów Opatrzności jest duchowy rozwój (por. Hlond 1999e, s. 196). Człowiek, korzystając z daru wolności, może dowolnie kształtować doczesność. Stwórca nie ogranicza jego działania, jednak w swej mądrości tak kieruje wydarzeniami, aby ostatecznie służyły Jego odwiecznym zamierzeniom (por. Hlond 1979c, s. 278). Tylko przez wiarę stają się bardziej czytelne życiowe zadania powierzone człowiekowi przez Opatrzność, a ich konsekwentna realizacja otwiera drogę do pomyślnej przyszłości (por. Hlond 2003g, s. 431). Dla Augusta Hlonda szczególnym miejscem rozpoznawania zamiarów Opatrzności Bożej jest wspólnota Kościoła (por. Hlond 1999c, s. 189). Podkreśla on, że wspólnota eklezjalna nigdy nie znajduje się w takiej

dekadencji, której nie mogą pokonać „mistyczne źródła ducha". Tym samym jest zdolna do odrodzenia narodów, pomimo iż zewnętrznie wydaje się, że traci siły potrzebne do takiej przemiany (por. Hlond 1999c, s. 189).

Prawda o człowieku odczytywana w świetle wiary prowadzi kardynała Hlonda do skoncentrowania się na stworzeniu oraz obdarowaniu godnością osobową. Choć świat stworzony zaczął istnieć wcześniej od człowieka, to jednak z racji pierwszeństwa nie przewyższa wartością tego, który został stworzony na obraz i podobieństwo Boga (por. Hlond 1999h, s. 226). Dlatego człowiek powołany do nieśmiertelności zyskuje wyższość nad światem widzialnym. W tej perspektywie z jednej strony przeżywa ból i dramat umierania, a z drugiej doznaje radości związanej z nadzieją życia wiecznego jako spełnieniem obietnicy nieśmiertelności (por. Hlond 1979a, s. 217). W stworzeniu na obraz i podobieństwo ukryte jest wezwanie do dialogu z Bogiem, dzięki któremu człowiek odnajduje najgłębszy sens i cel swego istnienia (por. Polak 1996, s. 44). Dla Augusta Hlonda jest czymś oczywistym, że tylko w łączności ze Stwórcą można doskonalić się w wolności. Odwrócenie się bowiem od Niego prowadzi nieuchronnie do egoizmu oraz stopniowego ulegania „zwierzęcym instynktom" (por. Hlond 1999k, s. 168).

Kardynał w swoim nauczaniu zaznacza, że naturalne dyspozycje ludzkie wynikające z jego godności jako osoby i istoty cielesno-duchowej mają przyczyniać się do rozwoju wolności oraz odpowiedzialności za życie (por. Hlond 1979i, s. 98). Człowiek ubogacony wolną wolą staje się panem swoich postanowień. Winien jednak pamiętać, że ponosi odpowiedzialność przed Bogiem za swoje postępowanie (por. Hlond 1979c, s. 277). Rozpoznana we właściwy sposób godność osobowa – zdaniem Augusta Hlonda – sprzyja dostrzeżeniu nie tylko wyjątkowego miejsca człowieka w świecie stworzonym, ale szczególnych praw jemu przysługujących. W tym świetle każda wspólnota jest w służbie człowieka i winna tworzyć warunki do doskonalenia jego osobowości. Chodzi bowiem o to, aby mógł on zgodnie ze swym powołaniem poznawać siebie oraz przyjmować Boga jako ostateczny cel życia (por. Hlond 1999p, s. 220).

Odzyskanie przez Polskę niepodległości oraz planowe niszczenie wspólnoty eklezjalnej podczas II wojny światowej są dla kardynała Hlonda powodem do obrony prawdy o królestwie Chrystusowym. Według niego wspólnota Kościoła jest „doczesnym wcieleniem" królestwa Chrystusowego (por. Hlond 1979e, s. 191). Stanowi jedyny w swoim rodzaju „pierwiastek Boży" w świecie i pełni misję w służbie królestwa Bożego (por. Hlond 1999u, s. 144). Odkrywanie istoty Kościoła ma łączyć się z dostrzeżeniem jego zadań w wymiarze duchowym i widzialnym. Pomimo iż jest miejscem doświadczenia grzeszności jego członków, nie traci w ten sposób swego nadprzyrodzonego charakteru (por. Hlond 1979d, s. 271). Choć „nie jest on z tego świata", to jed-

nak ma być obecny w widzialnym świecie. Ta prawda implikuje konieczność zaangażowania się we wszystkie sprawy ludzkie. Tym samym wspólnota Kościoła wpisuje się w nadzieje i obawy człowieka, niosąc jednocześnie „światło prawdy" (por. Sakowicz 2002, s. 593). To, co jest w nim „boskie", nie ulega zniszczeniu, dlatego Kościół nie przestaje być „filarem prawdy" (por. Hlond 1999m, s. 45). Kardynał wskazuje, że obecność papieża jest znakiem jedności wspólnoty Kościoła i nikt nie może zniszczyć „Głowy Kościoła", gdyż jego trwałość gwarantuje Chrystus (por. Hlond 1999ł, s. 8). Ze zrozumieniem istoty Kościoła – zdaniem Hlonda – wiąże się aktywne uczestnictwo katolika w pracach instytucji kościelnych oraz udział w „życiu mistycznym Ciała Chrystusa" (por. Hlond 1999i, s. 181).

Przyjmujący zastraszające rozmiary brak miłości społecznej, jak również odbudowa państwa po zakończeniu działań wojennych zmuszają kardynała Augusta do obrony ustalonego przez Boga porządku spraw doczesnych. W swoim nauczaniu podkreśla, że w świetle prawdy wiary można odkryć podstawy prawdziwego postępu oraz zasady prowadzące do budowy trwałych fundamentów życia społecznego. Zdobywana wiedza wsparta rozwojem techniki winna sprzyjać budowie świata według zamysłu Bożego (por. Hlond 1999o, s. 263). Trwałość ładu rzeczywistości ziemskiej zależy od zachowania norm wiecznych (por. Hlond 1999c, s. 187). Prawdziwa bowiem nowoczesność przejawia się wysokim poziomem duchowym (por. List pasterski Episkopatu Polski 2003, s. 818). Jego zdaniem, nie można budować porządku zamierzonego przez Boga z pominięciem podstaw moralnych (por. Hlond 1999s, s. 195). Prawo moralne tylko pozornie ogranicza zakres działania władzy państwowej, w rzeczywistości wzmacnia autorytet takiej władzy (por. Hlond 1999p, s. 219).

Poznanie prawdy o Bogu, człowieku i rzeczywistości doczesnej ma na celu uznanie ich za wartości, co w konsekwencji ma doprowadzić do konkretnych form zachowania.

Emocjonalno-wartościująca rola wiary

Analizując nauczanie kardynała Hlonda, zauważamy, w czym przejawia się uznanie w Bogu Najwyższego Dobra, a następnie do czego prowadzi akceptacja prawdy Bożej zyskującej w Chrystusie swoją pełnię.

Rozwój ideologii komunistycznej i faszystowskiej w latach trzydziestych ubiegłego wieku sprawia, że August Hlond uczy o Bogu jako Najwyższym Dobru. Odblask dobroci Bożej widzi w ludzkiej naturze, która uznana ze swymi naturalnymi prawami staje się dla człowieka pomocą w realizacji dobra (por. Hlond 1999k, s. 159). Podkreśla, że Bóg pragnie dobra dla każdego

(por. Hlond 2003f, s. 440). Największe z dóbr jest ofiarowane w chwili, kiedy Chrystus dokonuje dzieła odkupienia (por. Hlond 1999b, s. 95). Jego akceptacja prowadzi do nawrócenia, które obok konsekwentnej walki z grzechem ma na celu doskonałość chrześcijańską (por. Hlond 1999b, s. 96). Ten proces duchowy promieniuje dobrem w otoczeniu, co przejawia się przez poszukiwanie sposobów rozwiązywania konfliktów, usuwanie nienawiści, poprawę obyczajów, unikanie zgorszenia i naprawę wyrządzonych krzywd (por. Hlond 1999t, s. 124). Kardynał Hlond zauważa, że prawda mająca źródło w Bogu jest ponadczasowa i znajduje wyraz w Osobie Chrystusa. Pozostaje autonomiczna względem ludzkich ideologii i jest niezmienna (por. List pasterski Episkopatu Polski 1999, s. 104). Uznanie prawdy Chrystusowej wiąże się z przyjmowaniem nauki przekazywanej przez Kościół. Tutaj katolik znajduje dla siebie światło potrzebne przy podejmowaniu życiowych zadań (por. Hlond 1979g, s. 43). Zjednoczenie z Chrystusem oraz uznanie w Nim Najwyższej Prawdy kształtuje trwałą postawę, zdolną oprzeć się wszelkiego rodzaju propagandzie środowisk przeciwnych Kościołowi (por. Hlond 2003b, s. 546).

Lekceważenie prawa naturalnego połączone z rezygnacją z zasad etyki katolickiej w życiu publicznym oraz postępujący proces deprawacji sumień, tak w okresie międzywojennym, jak i po zakończeniu dramatu II wojny światowej, zmuszają Augusta Hlonda do podjęcia obrony wartości człowieka przejawiającej się w wolności, sumieniu i moralności. Uczy, że człowiek otrzymuje wolność jako dar, który jest przestrzenią podejmowania decyzji życiowych. Musi on być jednak powiązany ze wzrostem w mądrości. Tylko bowiem wtedy zachowuje perspektywę wieczności, a dokonywane wybory decydują o jakości życia ziemskiego, „przekraczają próg śmierci" i znajdują odniesienie do wieczności (por. Hlond 1999k, s. 155). Akceptacja wolności odzwierciedla się w stylu życia, w którym decyzje pozostają w zgodzie z prawem naturalnym i przyczyniają się do prawdziwego rozwoju człowieka (por. Hlond 1999k, s. 154).

Prawidłowo ukształtowane sumienie – według kardynała – winno być wolne od skrupułów i gwarantować szacunek do prawa moralnego (por. Hlond 1999k, s. 155). Kiedy jest kształtowane w duchu wiary, staje się „światłe i wyraźne", a jednocześnie wyczulone na wszystko, co prowadzi do jego „zamazania czy zagłuszenia". Uznanie wartości sumienia umożliwia zachowanie etyki katolickiej w życiu osobistym, narodzie i państwie (por. Hlond 1999k, s. 160). Natomiast rozeznawanie określonych sytuacji w świetle prawidłowo ukształtowanego sumienia zapobiega rozbieżności działań, przypadkowości w podejmowaniu inicjatyw i chwiejności w wykonywaniu zadań (por. Hlond 1999m, s. 49).

W myśl nauczania Hlonda zachowanie prawa moralnego ściśle wiąże się z dostrzeżeniem jego zakorzenienia w prawie Bożym i przyjęciem nauki ewan-

gelicznej jako niezniszczalnego fundamentu moralności (por. Hlond 1999d, s. 163). Dostrzeżenie wartości prawa moralnego motywuje do podejmowania wyrzeczeń, które prowadzą do „duchowego zdrowia", przynoszą radość życia i odsłaniają potrzebę nawrócenia serca (por. Hlond 2003i, s. 129). Wiąże się to z gotowością do wsparcia tych, którzy przeżywają wątpliwości w wierze (por. Hlond 1999f, s. 212).

Działalność ruchów antychrześcijańskich podważających katolicką koncepcję rodziny, propagowanie przez środowiska laickie świeckiego modelu małżeństwa, jak również trud odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych w wymiarze społecznym, gospodarczym i religijnym wymagają od kardynała Hlonda podejmowania zagadnień związanych z wartością rodziny oraz pracy ludzkiej.

Jego zdaniem, miejsca rodziny powołanej do istnienia w świetle mądrości Bożej nie może zająć żadna inna ludzka wspólnota czy też instytucja (por. Hlond 1979h, s. 283). Wartość rodziny wyraża się w podejmowania obowiązków wynikających z powołania do ojcostwa i macierzyństwa (por. Hlond 2003c, s. 408). W umacnianiu więzi rodzinnej zawiera się wypełnianie istotnych obowiązków małżeńskich związanych z przyjęciem i wychowaniem potomstwa, czemu sprzyja wzajemny szacunek tworzących wspólnotę rodzinną oraz troska o „zdrową obyczajowość" (por. Hlond 1979h, s. 283). „Katolicka więź rodzinna" winna być umacniana przez wysiłek posłuszeństwa względem prawa Bożego oraz realizowanie zadań wynikających z sakramentu małżeństwa (por. Hlond 1979h, s. 286). Małżonkowie katoliccy winni prowadzić moralnie uporządkowane życie, w którym wierność jest „obowiązkiem sumienia" (por. Orędzie Episkopatu do Wiernych 2003, s. 803).

W myśl nauczania kardynała Hlonda każde dziecko staje się „żywym wyrazem" świadomego uczestnictwa rodziców katolickich w służbie dzieła stwórczego Boga (por. List pasterski Episkopatu Polski 1999, s. 110). Winno być ono postrzegane jako dar Boży (por. Hlond 1979h, s. 284). Wzrost świętości życia rodzinnego pogłębia wzajemną miłość i sprzyja tworzeniu atmosfery domowej, w której każde dziecko zostaje przyjęte jako wielka wartość (por. Hlond 2003c, s. 137). Akceptacji potomstwa winna towarzyszyć radość oczekiwania oraz zdecydowanie na ofiarę ze swego życia dla jego dobra (Por. List pasterski Episkopatu Polski 1999, s. 111). Obecność bowiem dziecka wnosi szczęście w atmosferę życia rodzinnego (por. Hlond 1979h, s. 285).

W swoim nauczaniu kardynał Hlond zwraca również uwagę na powołanie człowieka do pracy (por. Hlond 1999s, s. 191). Proces jej akceptacji według zamysłu Bożego wiąże się z dostrzeżeniem trwałych podstaw. Do istoty pracy należy bowiem udział w przemianie świata stworzonego oraz podejmowanie różnego rodzaju działalności zmierzającej do tworzenia warunków rozwoju ludzi i społeczeństwa (por. Hlond 1999g, s. 234). Uznanie wartości pracy

uzewnętrznia się w zgodności z Bożym prawem. Wtedy wysiłek ludzki przyczynia się do twórczych efektów w życiu ludzkim, które charakteryzuje trwałość (por. Hlond 2003k, s. 231). Praca znajduje wewnętrzne odzwierciedlenie w rozwoju duchowym oraz czynnym zaangażowaniu na płaszczyźnie apostolskiej (por. Hlond 1999n, s. 32).

Świadomość i jednocześnie uznanie wartości Boga, człowieka i spraw doczesnych prowadzi katolika zgodnie z treścią postawy w stronę konkretnego działania. Wiara w wymiarze działaniowym wyraża się w posłuszeństwie i wierności względem Chrystusa, a w konsekwencji również wobec pasterzy Kościoła. Obecność drugiego człowieka skłania do praktykowania konkretnych form poświęcenia i ofiary z własnego życia. Uwzględnienie porządku spraw doczesnych przejawia się w aktywności na płaszczyźnie życia społecznego, politycznego i kulturalnego.

Wiara w wymiarze działaniowym

Powtarzające się próby podważania autorytetu Ojca Świętego i biskupów przynaglają kardynała w okresie posługi pasterskiej do zajmowania stanowiska w kwestii posłuszeństwa i wierności. Analizując nauczanie Augusta Hlonda, można zauważyć, że konkretną aktywność katolika wiąże z uległością wobec papieża i biskupów, co wynika z posłuszeństwa względem Boga. Zdaniem kardynała, zbawienie z jednej strony jest uwarunkowane pomocą Bożą, a z drugiej posłuszeństwem względem swoich pasterzy (por. Hlond 1999i, s. 181). Droga do Boga prowadzi przez wspólnotę Kościoła, która w wymiarze duchowym usposabia do uległości względem Boga i Chrystusa (por. Hlond 1999n, s. 22). Ważną sprawą jest osobiste przyjęcie głoszonych przez wspólnotę Kościoła prawd wiary. Przyczynia się do tego uważne wysłuchiwanie kazań, uczestnictwo w organizowanych w parafiach wykładach i pogadankach religijnych, zapoznanie z nauką Kościoła dotyczącą aktualnych problemów życiowych, przyswajanie treści encyklik papieskich i listów pasterskich, czytanie książek religijnych, regularna lektura artykułów i publikacji religijnych, nadto systematyczne czytanie katechizmu (por. Orędzie Episkopatu Polski 1979, s. 168). Chodzi o to, aby konkretne czyny urzeczywistniły się w dziedzinie życia politycznego, społecznego, wychowania, życia rodzinnego, w nauce, literaturze, prasie i publicznym kulcie (por. Hlond 1979e, s. 193).

Wierność Chrystusowi i Kościołowi – zdaniem kardynała – prowadzi do trwania we wspólnocie eklezjalnej aż po męczeństwo. W zależności od kontekstu historycznego owa wierność ma wyrażać się przez różnorodne formy obrony wiary i Kościoła. Powinna być pogłębiana wtedy, gdy przybierają na sile fałszywe propozycje ze strony sekt czy też gdy intensyfikuje się akcja

propagandowa grup przeciwnych Kościołowi (por. Hlond 1999i, s. 181). Wewnętrznym przejawem owej wierności winien być zawsze udział w Eucharystii połączony z praktyką codziennej Komunii Świętej (por. Hlond 1979b, s. 148). Istotnym wyrazem wierności jest systematyczna adoracja Najświętszego Sakramentu (por. Hlond 2003a, s. 261). Wierne trwanie w nauce Chrystusa łączy kardynał ze szczególnym oddaniem Matce Najświętszej (por. Hlond 2003d, s. 600). W tej perspektywie widzi również gorliwe propagowanie czci Najświętszego Serca Pana Jezusa. Kult ten bowiem budzi w sercu katolika pragnienie wytrwałej pracy nad sobą oraz pogłębiania wierności Zbawicielowi.

Konieczność umacniania wiary w społeczeństwie, jak również problem odrodzenia religijnego wspólnoty wierzących od chwili odzyskania przez Polskę niepodległości aż po okres powojenny motywują Augusta Hlonda do podejmowania zagadnień związanych z odniesieniem do drugiego człowieka, takich jak poświęcenie i ofiara z życia, odpowiedzialność i apostolstwo. Można dostrzec, że w relacji ze Stwórcą widzi on źródło siły do urzeczywistnienia życiowego powołania aż po męczeństwo (por. Hlond 1999m, s. 51). W praktyce życia poświęcenie winno wyrazić się dzieleniem wypracowanymi dobrami materialnymi, ofiarowaniem czasu, pracy, wygód na rzecz bliźniego (por. Hlond 2003h, s. 470). W jego ujęciu pielęgnowanie „ducha ofiary" ma prowadzić katolika do dostrzegania potrzeb materialnych i wspierania wspólnoty Kościoła. Nie chodzi bynajmniej o przekazywanie funduszy na budowę kościołów czy innych budynków kościelnych. Chodzi raczej o takie wsparcie finansowe Kościoła, by mógł on dysponować niezbędnymi środkami materialnymi do prowadzenia działalności ewangelizacyjnej (por. Hlond 1999l, s. 152). Dla Augusta Hlonda jest czymś oczywistym, że bez ducha poświęcenia i ofiary „nic wielkiego" w Kościele nie może się zrodzić ani utrzymać (por. Hlond 1979f, s. 173).

Katolik biorący udział w posłannictwie Kościoła – według kardynała – razem z duszpasterzami przyjmuje odpowiedzialność za rozwój wspólnoty kościelnej. Stąd jego życie winno charakteryzować się trwałym nastawieniem do wspierania kapłanów w ich wysiłkach duszpasterskich (por. Hlond 1999n, s. 32). Odpowiedzialność świeckich za Kościół winna wyrażać się we współpracy z hierarchią, szczególnie w okresie konfrontacji z laicyzmem (por. Hlond 1999m, s. 52). Powinna być urzeczywistniana na płaszczyźnie moralnej, literackiej, publicystycznej, materialnej i finansowej. Formy współpracy muszą być kształtowane na podstawie nauki Kościoła i odpowiadać na religijne, moralne, i społeczne potrzeby wiernych (por. Hlond 1999i, s. 182). Odpowiedzialna postawa katolika ma zaznaczyć się w wymiarze duchowym przez wspieranie papieża i biskupów modlitwą połączoną z prośbą o skuteczność działań apostolskich oraz o panowanie Chrystusa w świecie (por. Hlond 1999i, s. 182). August Hlond mocno akcentuje odpowiedzialność młodzieży i wska-

zuje konieczność tworzenia trwałych fundamentów życia z zachowywaniem wszystkiego co „dobre i szlachetne". Prowadzi do tego umiłowanie prostego stylu życia, pracowitość i pogłębianie „wiary przodków" (por. Hlond 1999r, s. 181).

Wynikająca z sakramentu chrztu świętego powinność świadectwa wiary prowadzi w konsekwencji do czynnego apostolstwa, które podejmowane przez wszystkie grupy kościelne domaga się wytrwałej pracy, zgody na niedogodności życia oraz gotowości przyjmowania upokorzeń (por. Hlond 1999m, s. 51). W praktyce życia oznacza bezinteresowne oddanie, niestrudzone realizowanie zaplanowanych działań, dynamiczne spełnianie obowiązków, a przede wszystkim ustawiczną modlitwę. Charakteryzując działanie apostolskie – kardynał Hlond – akcentuje potrzebę osobistego świadectwa, które ma obejmować przestrzeń życia prywatnego, rodzinnego, zawodowego, społecznego i politycznego (por. Hlond 1999n, s. 31). Chodzi o to, aby nie tylko „czuć z Kościołem", ale przede wszystkim „działać z Kościołem" w obronie Prawdy oraz pokonywaniu tego, „co płytkie i nietwórcze" (por. Hlond 1999m, s. 47). Postawa apostolska w jego ujęciu ściśle wiąże się z miłością do Kościoła (por. Hlond 1979e, s. 192).

Troska o ugruntowanie ducha chrześcijańskiego w społeczeństwie polskim, słabe zaangażowanie katolików w życie polityczne kraju oraz zmniejszająca się świadomość wkładu Kościoła w kształtowanie kultury narodu stanowiły tło nauczania kardynała Hlonda poświęcone formie aktywnego zaangażowania katolika w życie społeczne, polityczne i kulturalne.

Istotnym elementem w budowie solidnych podstaw życia społecznego – zdaniem Augusta Hlonda – jest aktywność inspirowana duchem wiary, co znajduje umocowanie w prawie moralnym. Tak w życiu prywatnym, jak i społecznym, ważna jest autentyczność. „W kościele, na ulicy, w towarzystwie, pracy" katolik winien być wierny zasadom moralnym, bronić obyczajów, sumienności, a przede wszystkim miłości (por. Hlond 1999n, s. 29). Nie może rezygnować ze współpracy i inicjatyw na rzecz zmniejszania krzywd społecznych czy ograniczania bezrobocia. Czynne zaangażowanie w przebudowę społeczną ma wyrazić się w działaniu na rzecz zapewnienia jak największej liczbie obywateli pracy gwarantującej godne życie (por. Hlond 1999o, s. 265). Każdy wierzący – w przekonaniu Hlonda – ma aktywnie wypełniać zobowiązania wobec państwa. Ich zrozumienie musi prowadzić do poszanowania prawa państwowego, płacenia podatków i gotowości do poświęcenia się dla dobra Ojczyzny (por. Hlond 1999t, s. 122).

Polityk katolicki – uczył August Hlond – powinien we wszystkich dziedzinach życia państwowego realizować zasady etyki katolickiej. Katolicki obywatel nie może postępować inaczej w życiu prywatnym i publicznym, tzn. nie może mieć „dwóch sumień" (por. Hlond 1999j, s. 74). Spełnianie obo-

wiązków obywatelskich, uwzględniające głos sumienia, winno skłaniać katolika do troski o zjednoczenie narodu wokół jednolitego programu, co pozwoli unikać w zasadniczych dla kraju kwestiach znacznej rozbieżności stanowisk (por. Hlond 1999a, s. 55). Katolik nie może głosować za ustawami sprzecznymi z prawem naturalnym i Bożym oraz podważającymi trwałość rodzin, sankcjonującymi rozwody, potwierdzającymi niemoralne zachowania obywateli, a przede wszystkim aborcję. Podczas takich głosowań nie można ulegać tendencjom, a tym bardziej tłumaczyć zachowanie dyscypliną partyjną (por. Hlond 1999j, s. 72). Troska o państwo winna przejawiać się w trosce o godność obywateli, dobro wspólne, z czym wiąże się wybór odpowiednich kandydatów do parlamentu, którzy na szczeblach administracji państwowej podejmują działania zmierzające do ładu społecznego opartego na zasadach chrześcijańskich (por. Hlond 1999f, s. 212). Kardynał dostrzegał wielką rolę kapłana w płaszczyznie życia politycznego. On bowiem ma uświadamiać odpowiedzialność przed Bogiem za udział w życiu państwowym. Jednocześnie mocno akcentuje brak czynnego zaangażowania kapłańskiego w działania polityczne (por. Hlond 1999a, s. 55).

Prawdziwa kultura – w myśl kardynała Hlonda – ma fundament w wierze, a jej postęp przejawia się w sferze życia moralnego (por. Hlond 1999n, s. 17). W jego rozumieniu kultura katolicka stanowi o „duszy narodu" (por. Hlond 1999i, s. 179). Dziedziny kultury nie można przeobrazić jednorazowym wysiłkiem. Potrzebne jest wytrwałe dążenie, zwłaszcza pisarzy, poetów, artystów, krytyków, redaktorów katolickich, do umacniania ducha chrześcijańskiego w twórczości kulturalnej (por. Kosiński 1981, s. 120). W znacznym stopniu umożliwia to aktywny udział w tworzeniu literatury, teatru i filmu (por. Konieczny 1994, s. 57). Katolik powinien być widoczny w zaangażowaniu na rzecz wspierania prasy, która upowszechnia myśl katolicką, jest niezależna od wpływu partii politycznych, a przede wszystkim umiejętnie analizuje zachodzące w świecie przemiany w odniesieniu do nauki Kościoła (por. Hlond 2003e, s. 120). Odpowiedzialni za treść dzienników, gazet, czasopism mają mieć świadomość szerokiej dostępności wśród społeczeństwa, a tym samym zmierzać do przekazywania wartości duchowych. Podawanie w odpowiedniej formie treści religijnych umożliwia bowiem wpływ na kształtowanie myślenia i chroni przed zamknięciem w czysto racjonalnym sposobie rozumienia rzeczywistości (por. Hlond 2003j, s. 166).

Przedmiotem analizy niniejszego artykułu było nauczanie kardynała Augusta Hlonda oraz niektóre wypowiedzi Episkopatu Polski. Na podstawie tych źródeł została przedstawiona rola wiary w kształtowaniu postawy katolickiej. W kolejnych etapach refleksji zaprezentowano wpływ wiary na formowanie poszczególnych elementów postawy mającej do swego przedmiotu trojakie odniesienie: intelektualno-poznawcze, emocjonalno-wartościujące i działa-

niowe. Kardynał August Hlond w czasie swego pasterskiego posługiwania dostrzega potrzebę zdecydowanej postawy katolickiej, zdolnej oprzeć się relatywizowaniu zasad moralnych i podważaniu podstawowych prawd wiary. Akcentuje konieczność przyjęcia łaski wiary, która ma decydujący wpływ na kształtowanie postawy katolickiej, a to z kolei prowadzi do odrodzenia religijnego wspólnoty kościelnej, a przez nią całego społeczeństwa.

THE ROLE OF FAITH IN SHAPING THE CATHOLIC ATTITUDE ACCORDING TO AUGUST CARDINAL HLOND

Summary

The aim of the article is to present the role of faith in shaping the Catholic attitude in the context of the teaching of Cardinal Hlond, Primate of Poland. From the beginning of his pastoral ministry, he exposes the threats to faith and his diagnosis of the situation, leads to pointing out ways of solving problems and consistently forming a Catholic attitude that is to be at the service of the spiritual revival of the nation. Elements of this approach determine the phases of the working method. In subsequent stages of reflection, the influence of faith on the formation of particular elements of an attitude that has an intellectual-cognitive, emotional-value and task reference to its subject is presented. The source of this article are pastoral letters, homilies, speeches and other writings of Cardinal August Hlond. Some statements of the Polish Episcopate were analyzed. On the basis of the extremely rich quantity and quality of the teaching of Cardinal August Hlond, we discover that faith is expressed in the conversion of the heart and in the human attitude. In this way, it leads to spiritual rebirth.

Keywords: Hlond; faith; attitude; the Church; nation

Słowa kluczowe: Hlond; wiara; postawa; Kościół; naród

BIBLIOGRAFIA

Listy pasterskie, homilie, przemówienia i pisma kardynała Augusta Hlonda

Hlond A. (1979a), *Polskie zaduszki*, Przemówienie radiowe, Watykan 4 XI 1939, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 214-219.

Hlond A. (1979b), *Przemówienie na zakończenie jugosłowiańskiego kongresu eucharystycznego w Lublanie*, 30 VI 1935, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 147-149.

Hlond A. (1979c), *Wymowa wydarzeń. Z homilii wygłoszonej w Bazylice Gnieźnieńskiej*, 25 XI 1945, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 275-282.

Hlond A. (1979d), *Z homilii o Kościele – Fara poznańska*, Poznań 18 XI 1945, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 270-275.
Hlond A. (1979e), *Z homilii o Królestwie Chrystusowym podczas Mszy Pontyfikalnej z okazji Międzynarodowego Kongresu Chrystusa Króla*, Lublana 30 VII 1939, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 190-195.
Hlond A. (1979f), *Z listu do O. Ignacego Posadzego Przełożonego Generalnego Towarzystwa Chrystusowego dla Wychodźców*, Rzym 6 VII 1938, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 173-174.
Hlond A. (1979g), *Z odezwy w sprawie II Śląskiego Zjazdu Katolickiego*, Katowice 11 VIII 1923, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 42-44.
Hlond A. (1979h), *Z przemówienia o rodzinie*, Poznań 13 I 1946, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 282-284.
Hlond A. (1979i), *Z zasad etyki katolickiej*, Poznań 29 II 1936, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 97-98.
Hlond A. (1999a), *Abyśmy szeroką myślą i wielkim sercem ogarnęli całość zadań Kościoła*, Poznań 4 III 1928, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 55-56.
Hlond A. (1999b), *Chrystus musi stać się naszym życiem.* List pasterski na Jubileusz Odkupienia, Poznań VI 1933, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 95-96.
Hlond A. (1999c), *Europa odrodzi się Chrystusem.* Do periodyku „Służba", Lourdes w maju 1942, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 186-192.
Hlond A. (1999d), *Jako obywatel, biskup i Prymas jestem do usług Pana Premiera.* Do Władysława Sikorskiego, Rzym 12 X 1939, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 163-164.
Hlond A. (1999e), *Jesteśmy przez Opatrzność powołani do wielkości.* Główne myśli wypowiedziane w poznańskiej farze z okazji odpustu św. Marii Magdaleny, 22 VII 1945, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 196-197.
Hlond A. (1999f), *Kobiety Warszawy! Wielka jest wiara wasza i wielkie tęsknoty waszych serc.* Przemówienie w kościele M. B. Zwycięskiej w Warszawie, 23 VI 1946, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 210-214.
Hlond A. (1999g), *Kto z Bogiem pracuje kładzie fundament pod dzieła, które przetrwają wieki*, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 234-235.
Hlond A. (1999h), *Młodzieży Droga! Bądź pokoleniem najgłębiej chrześcijańskim i pokoleniem najszczytniej polskim.* Przemówienie podczas Mszy Świętej w kościele św. Anny w Warszawie do młodzieży akademickiej na zakończenie rekolekcji wielkopostnych, 16 II 1947, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 225--227.
Hlond A. (1999i), *Na 950-lecie śmierci męczeńskiej św. Wojciecha*, Warszawa 10 III 1947, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 174-184.
Hlond A. (1999j), *O chrześcijańskie zasady życia państwowego*, Gniezno 23 IV 1932, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 185--194.
Hlond A. (1999k), *O katolickie zasady moralne*, Poznań 29 II 1936, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 154-173.
Hlond A. (1999l), *O kościelnych sprawach majątkowych*, Poznań 10 X 1935, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 144-153.

Hlond A. (1999ł), *O Ojcu Świętym*, Katowice 18 I 1924, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 6-14.
Hlond A. (1999m), *O zadaniach katolicyzmu wobec walki z Bogiem*, Poznań, Środa Popielcowa 1932, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 38-52.
Hlond A. (1999n), *O życie katolickie na Śląsku*, Katowice 1 III 1924, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 15-37.
Hlond A. (1999o), *Polska na przełomie dziejów*, Poznań 28 X 1945, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 260-267.
Hlond A. (1999p), *Pragniemy by odbudowa Rzeczypospolitej dokonała się bez błędów, z pomocą i błogosławieństwem nieśmiertelnego władcy czasów.* Katolickie postulaty konstytucyjne, Warszawa 26 II 1947, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 218-223.
Hlond A. (1999r), *Twoim obowiązkiem będzie być kowalem wielkości Polski*, Lourdes 1942, w: A. Hlond, *W Służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień*, *oprac.* O. Halecki, Warszawa, s. 181-183.
Hlond A. (1999s), *W sprawie bezrobotnych*, Poznań 24 IX 1931, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 195-199.
Hlond A. (1999t), *W sprawie Jubileuszu Odkupienia*, Poznań 1933, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 118-127.
Hlond A. (1999u), *Z życia Kościoła Chrystusowego,* Poznań 12 III 1935, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 128-143.
Hlond A. (2003a), *Komentarz do listu Ojca Świętego Piusa XI w sprawie prześladowań religijnych w Rosji skierowanego 2 II 1930 do Kardynała Bazylego Pompili biskupa Velletri i Wikariusza Generalnego w Rzymie*, Poznań 12 II 1930, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 260-261.
Hlond A. (2003b), *List pasterski z Jasnogórskiego Synodu Plenarnego*, Jasna Góra 26 VIII 1936, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 545-548.
Hlond A. (2003c), *Przemówienie na akademii ku czci św. Rodziny*, Poznań 7 I 1934, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 407-408.
Hlond A. (2003d), *Przemówienie na zjeździe Mężów Katolickich*, Częstochowa 18 IX 1937, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 600-601.
Hlond A. (2003e), *Przemówienie w sprawie prasy katolickiej na Śląsku podczas III Zjazdu Katolickiego*, Katowice 8 IX 1924, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 117-121.
Hlond A. (2003f), *Przemówienie wstępne podczas otwarcia Międzynarodowego Kongresu Tomistycznego w Poznaniu*, Poznań 28 VIII 1934, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 441-443.
Hlond A. (2003g), *Une allocution.* Przemówienie w Lille, kościół św. Maurycego, 10 VI 1934, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 430-431.
Hlond A. (2003h), *W sprawie zabaw tanecznych na rzecz katolickich organizacji dobroczynnych*, Poznań 26 II 1935, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 470-471.
Hlond A. (2003i), *Wezwanie do zakładania Ligi katolickiej*, Katowice 20 I 1925, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 129-131.
Hlond A. (2003j), *Wywiad*, Warszawa 2.11.1926, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 166-168.
Hlond A. (2003k), *Z przemówienia ku czci ks. Jana Bosko z okazji poświęcenia pomnika*, Aleksandrów Kujawski 29 V 1929, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948*, t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 230-231.

Listy pasterskie i orędzia Episkopatu Polski

List pasterski Episkopatu Polski (1999), *O ducha chrześcijańskiego w Polsce,* Warszawa 21 II 1934, w: A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień*, oprac. O. Halecki, Warszawa, s. 103-117.

List pasterski Episkopatu Polski (2003), *O panowanie ducha Bożego w Polsce*, Poznań 18 II 1946, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948,* t. 1, red. J. Konieczny, Toruń, s. 817-824.

Orędzie Episkopatu Polski (1979), *W sprawie uchwał pierwszego synodu plenarnego*, Warszawa 1 I 1938, w: A. Hlond, *Daj mi duszę. Wybór pism i przemówień 1897-1948*, Łódź, s. 159-170.

Orędzie Episkopatu do Wiernych (2003), *W sprawie małżeńskiej*, Jasna Góra 7 XI 1945, w: A. Hlond, *Dzieła. Nauczanie 1879-1948,* t. I, red. J. Konieczny, Toruń, s. 802-806.

Opracowania i literatura pomocnicza

Konieczny J. (1994), *Sługa Boży August Hlond*, Poznań.

Kosiński S. (1981), *Z Chrystusem w życie. Okruchy myślowe 1922-1948*, Łódź.

Pawlak Z. (1999), *Katolicyzm A-Z*, Poznań.

Polak W. (1996), *Powołani w Chrystusie*, Gniezno.

Prężyna W. (1981), *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin.

Sakowicz E. (2002), *Kardynał August Hlond jako promotor laikatu*, „Seminare" 18, s. 593.

Słomka W. (1991), *Chrześcijańska wiara w Trójcę Świętą w postawie ludzkiej*, w: *Wiara w postawie ludzkiej*, red. W. Słomka, Lublin, s. 79-92.

Sobór Watykański II (2002), Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum, 1995*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań.

Wojtyła K. (1972), *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Kraków.

Krzysztof Olejnik TChr – licencjat z teologii duchowości, przełożony prowincjalny – prowincji Towarzystwa Chrystusowego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Wielkiej Brytanii i Republice Irlandii, opublikował *Święty Jan Ogilvie SJ – jedyny poreformacyjny święty szkocki*, Colloquia Disputationes 39, Poznań 2017.